

4-71

ગણપતિ દિવાળી સંક્રમણ
ગાંધી સ્મૃતિ સંગ્રહ
૨૨૪૨૨

O.T.
276
6. 10. 1941

941



86

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક 22722 કિમત

ગ્રંથનામ C13812204

શ્રેણીક ૯૪૨

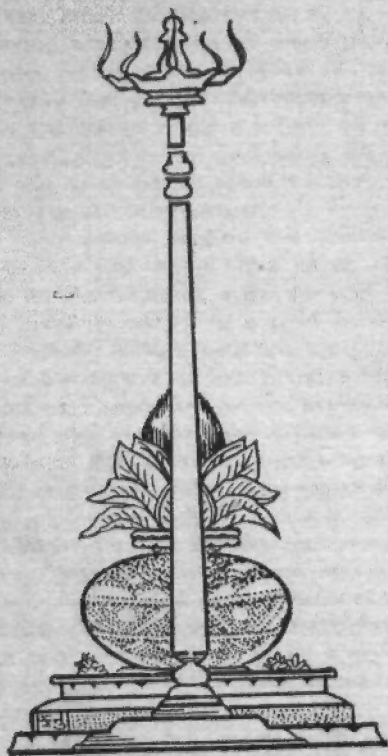
લગ્નોત્સવ

દાંપત્યજીવનના પ્રારંભકાળની મંગળ ભાવનાઓ, આશાઓ
અને આકાંક્ષાઓનાં આઠ ચિત્રો.

ચિત્રકાર

કનુ દેસાઈ

શ્રી કાકાભાઈન કલેલકર અને
શ્રી ડાહરરાય ગાંધકની
પરિપૂર્તિઓ સાથે



All rights reserved by the Artist

ગીત આરતિ - ૧૯૪૧

કામત ૧૧ રૂપિયા



આશીર્વાદ

દેશના સારા સારા છતાવિવેચકોની કલમકાંડા પોતાની ચિત્રજ્ઞાની ખુબીનાં વર્ણનો મેળવતા જનુમાઝી માગ્યશાહી થયા છે, એટલે કે અમલી ચિત્રજ્ઞાના વિષે મારા જેવા કેવળ જ્ઞાતિમાં વધારે તો શું લખે ! પણ વિદ્યાપીઠ સુધેના સંબંધને કારણે જનુમાઝીના વિદ્યાર્મ્મનાં સાતે પગથીયાં મેં જોયાં છે અને આ કુવાનની ચિત્રજ્ઞાના વિદ્યાર્મ્મ વિષે બાંધેલી આશોએ બર આવેલી જોઝી સમાધાન અનુમત્યું છે, એટલે એ સમાધાન અહીં બે શબ્દોમાં વ્યક્ત કરવાનો જ કેવળ ઓશો છે.

જનુમાઝીની જ્ઞાના તરફ હું પ્રથમ આકર્ષણોએ એ વિચિત્ર રીતે, નાનપણમાં જંગલમાં રમણતાં કાઢાંમાં થકો તરફ અને એમની ચિત્રચિત્રિત આકૃતિઆથી વ્યક્ત થતી માવનાએ તરફ મારે પ્લાન હતું. એક વખતે સાનંતવાદી તરફના એક કાઢના ઘડમાં પશ્ચાત્તાપવદ્ય વિશ્વાનિતરનું મેં દર્શન કર્યું હતું, ત્યારથી કાઢનાં ઘડ મારાં વિશેષ દોરનો બન્યાં હતાં, અને જેમ બિલાડીનાં અનેક ખાતાનાં નખરાં મારા મગજમાં ફસી ગયાં છે, તેમ કાઢનાં ઘડની વેદનાએ અને ચિંતાએ, દદતા અને કાતરતા, વિપાદ અને કુલ્લાસ મારા મગજમાં ફસી ગયાં છે. કોઝી જુમારી પોતાના હૃદયમાં રહસ્ય જમ થોતા પાસે જ રાખે તેમ કાઢનાં ઘડની દુનિયાનો આ વિશેષ પરિચય મેં મારા હૃદયમાં જ સાચવી રાખ્યો હતો-આ આનંદના સમયોની અતમ દુનિયામાં કોઝી કોઝી શબ્દ એ આશા જ મેં સેવી ન હતી. પણ એક વખતે એક ચિત્રમાં મજાનાં ઘડો મારી તજરે અપર અમ્મણાં અને મને થયું કે એક સમાનપદમાં અહીં જાવો છે, પછી સ્વમાનિષ્ઠ રીતે એ ચિત્રકાર કોણ છે તેની તપાસ કરી ત્યારે ખબર પડી છે એ તો આપણા વિદ્યાપીઠના જનુમાઝી જ છે. મનમાં વિચાર આવ્યો, કે પોતાને આવો બિન્સાધ આપનારને જોઝી મારી પોંડે અનેક કાઢો પણ રાખી થયાં હશે.

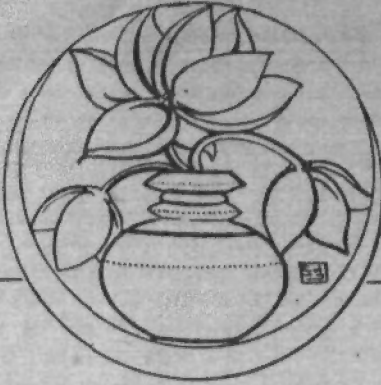
ત્યારથી જનુમાઝીની જ્ઞાની કવર કરતો આવ્યો છું. જેમ હું જીવનનો રમફ છું, તે જ પ્રમાણે રમોનો પણ જમર છું, એક જ રસમાં રમ્યાપમ્યા રહેવું એ મારે માટે નથી. અનેક પ્રાન્તોમાં ફરવું, અનેક ક્ષેત્રોનાં પરિચય પામવો, એક જ વસ્તુ અનેક રીતે તપાસવી, એ જેમ મારો સ્વમાવ છે તેમ જ જનુમાઝીમાં પણ ચિત્રજ્ઞાનાં અનેક ક્ષેત્રો એક-સામટાં મેડવાની રૂપિ જોઝી મને થયું છે આ પણ ફિક રસિયા છે.

જનુમાઝીની ચિત્રજ્ઞાનાં યુજરાત પ્રગટ થાય છે. યુજરાતની ખુબીઓ બતાવવાનું મને કોઝી કહે તો હું કહીશ કે જનુમાઝીની ચિત્રજ્ઞાનાં એ તમે જોશો. રવિમાઝી, જનુમાઝી, સોમાતાલ, પરીખ, જાદવ શિયાદિ મારા બધા કાઢખીતા ચિત્રકારોએ મહોને યુજરાતનું પ્રેમજ્ઞ એવે લલિત હૃદય એવી આબાદ રીતે વ્યક્ત કર્યું છે કે એ બધાનાં ચિત્રો એકત્ર કરીને સ્વરાજનાં સપનાં સેવતા આજના યુજરાતનું મહાકાવ્ય વ્યક્ત કરી શકાય.

કુદરતનું ગમે તે કૂલ લો. મેં જેમ સુંદર હોવાનું જ, તેમ જનુમાઝીનાં બધાં ચિત્રોમાં સામંજસ્ય જડવાનું જ. અથવા એમ કહી શકાય કે અમલી રેખાઓ નૃત્યજ્ઞાની બધી ખુબીઓ શીખીને જ યુજરાતના રસજીવનનું અપરધાન કરવા અપડી છે.

જેની ચિત્રજ્ઞાનામાં પ્રતિમા છે, તે અપરાઅપરી જો અનેક નમનાઓ રજૂ કરે તો રમ્મને એમાં નવીનતાના નાશ થાય એવી મતમાં બીક પેસે છે. મને પણ એકવાર લાગેનું કે જનુમાઝી ચિત્રકારનો ધંધો કરી પોતાની જ્ઞાને એકધારી અને અલુખી કરી મુકશે. પણ વિદ્યાપીઠના દિવસોમાં પ્રાર્થનાની તૈયારી રૂપે જ્યારે જનુમાઝીએ શેઝ શેઝ નવી નવી રંગોઝીએ ખેંચી બતાવી ત્યારે મનને વિશ્વાસ થયા કે ઓશરે આ નવયુગને અખટ પ્રતિમા આપી છે. જો એની જ્ઞાનનિશ કાયમ રહે તો જીવન જેટલી વિચિત્રતા એ આપણને દોષ્યાં આપતા જ રહેશે. રેખાના રાસમાં જેમ જનુમાઝી કાપી ગયા છે તેમ જ રંગના મેંમેલનમાં પણ તેમનો આત્મવિશ્વાસ તરી આવે છે. તેથી એ ગમે તે વિષય તે તોપણ એની મિઠાશ કોપી નથી થતી. પ્રતેક દરમની સંદર જે કાવ્ય રહેલું હોય છે તે અચૂક પછડવાની શક્તિ ઓશરે એમને આપી છે એથી જ જનુમાઝીને બાજીની બધી વસ્તુઓ સિદ્ધ થઈ છે.

વિવેચન કરવાનો સંકલ્પ હતો જ નહીં, જનુમાઝી અતરોતર ખીલતા જ રહે એવો આશીર્વાદ આપીને સમાધાન માનું છું.



પ્રેમની પરિપૂર્તિ

એકાકી ન રમતે. એમ વેદોએ ન જુલું દેત તો એ ચાલતા; હેમહે એ તો આખી દુનિયાનો—મનુષ્યસૃષ્ટિના તેમ જ પ્રાણિ-સૃષ્ટિના, વનસ્પતિસૃષ્ટિના તેમ જ વિષુત આદિ મૌલિક સૃષ્ટિઓના વિશ્વજનીન અનુભવ છે. આપણે વિધાતાની સૃષ્ટિમાં બાલકો છોએ; આપણા એવા અનુભવ થાય એમાં આશ્ચર્ય શું? પણ શુદ્ધ, શુદ્ધ, નિષ્પ, સુષુત અને પૂર્ણ એવા પરબલને પણ સફૂરના થકી છે—**एकौंई बहुव्याम्**—એક અને અનેક વચ્ચે એમાં ખાવાં એ જ આ વિશ્વનો મોટામાં મોટો ટોલોત્સવ છે. નદી એકતા સદન થતી નથી. નદી અનેકતા ખાવા થાય છે. એકમાંથી અનેક થવું અને અનેકો દ્વારા એકનો અનુભવ કરવો, એકનું સર્જન કરવું એનું જ નામ જીવનલીલા.

બે દતાં. ત્યાં પ્રેમ આવ્યો. પરિણામે બેનાં એક થયાં. એમ પ્રેમવિશ્વના અતિવાસહારે એક વાલ્યમાં જીવી દીધું. બે દતાં. પ્રેમના રસાયણને લીધે એક થકી શક્યાં, એટલે જ બેનાં ત્રણ થયાં. એમ વિશ્વના શબ્દા સમાજશાસ્ત્રીએ દાવસી પહોં. મનુષ્યજીવનનો અતિવાસ અને એનું સમાજશાસ્ત્ર આ બે સુત્રામાં સમાવેલાં છે; એથી વિરુદ્ધ એટલા દુ-યતી અતિવાસ છે તે કનલ મનુષ્યજીવનની વિકૃતિ છે.

વેદ મિત્ર હોવા છતાં હૃદય એક થકી શકે છે એ આ દુનિયાનો મોટામાં મોટો ચમત્કાર છે. બે વ્યક્તિએ પ્રેમને કારણે એકબીજીને એટલી તો ચાહી શકે છે કે બેનેનું હૃદય ત્રણમય એક થકી જાય છે. એમાં જે હૃદયની રચના એવી છે કે પુરુષની વિમૂતિ અલગ અને સ્ત્રીની વિમૂતિ અલગ એ બંને જાણે એકબીજા—માટે જ સરજાએલાં છે, એકબીજાથી પરિપૂર્ણ થાય છે. બેના સ્વાદચર્યથી, બેના સલકાર્યથી બંને કૃતાર્થ થાય છે અને સમાજનો હેતુ ચરિતાર્થ થાય છે, સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેના અતેકવિષ સંબંધોમાં પતિ-પત્નીના સંબંધ બંનેના છે અને એક રીતે સાર્વભૌમ છે. સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચે પિતા પુત્રી, માતા પુત્ર, માઝીબડેન, મિત્ર મિત્ર, ગુરુ શિષ્યા, અત્યાદિ અનેક પ્રકારના સંબંધ ખીલવવાની શક્તિ મનુષ્યજીવનમાં છે, અને આમાં પણ વિજાતીયતા વાગજ નીવડી શકે છે. પણ મનુષ્યજાતિએ અત્યારે સુધી ખીલવેલી સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચેના મુખ્ય સંબંધ તે પતિ પત્ની વચ્ચેના છે, આ સંબંધ મનુષ્યજાતિએ ખીલવેલા છે એમ હકેવા કરતાં હૃદયને જ પિતાની અદ્ય્ય પ્રેરણાથી આખીમાત્ર ઝુપડે એ સંબંધ લાઘી છે. અને જે સ્થિતિ ત્રણમય અપરિહાર્ય છે તેને સુખમય, સૌન્દર્યમય અને જલ્યાભયમ કરવાનો સતત અપન મનુષ્યસમાજે ચલાવેલો છે એમ સહેજ વિચાર કરતાં જણાશે. મનુષ્યસમાજની તમામ પ્રગતિ, મોટામાં મોટા અપલો આ સંબંધને મૂકેા, તુષિકારજ અને શુભપરિણામી બનાવવા માટે જ શ્રાદ્ધવામાં આવ્યા છે.

એ સંબંધનો પ્રારંભ પ્રેમની પ્રેરણાથી, સમાજની સાક્ષીમાં, ફૂલના વિકાસ જેવો થકી જાય અને એમાંથી રોનલના બલિદાનથી વિશ્વ જીવનચોગતિ પ્રગટ થાય એ એની સફળતા છે. એ વિધિને, એ મદોતસવને આપણે વિવાદ અથવા તરસ જીએ છીએ. પ્રણયમાંથી પરિણય પરિણમે, અથવા પરિણયમાંથી પ્રણયનો પ્રારંભ થાય, બંને શુભ જ છે.

તમસંબંધ ત્યારે જ શુભ બને છે જ્યારે એ આદર્શને અનુસરીને અને સમાજની શાક્તિમાં થાય. અગ્નિ, સૂર્ય, તારાઓ અને વીપજ્યોતિઃ લેવ, સમાજપુરુષો અને સર્ગવિદ્વાલોએ બધાંને સાક્ષી રાખીને જ માનસ પરથી રહે છે. એ જાણ પરણે એમાં ત્રીજાને શું? સમાજને શું લાભવળી? એમ હકીકત મળી આવે છે. તેઓ વાસનાને આલમના દરે, હૃદયને વધવાદાર દરે, પણ તમસંસ્થાને સમજી શકતા નથી. તમસંસ્થા સામાજિક જીવનના પાયામાં છે જ, જ્યાં એ મળીને ત્રણ થાય છે ત્યાં સામાજિક જીવનનો મુલ્ય થાય જ છે. અને તેથી જ સમાજના આદર્શવાદ, સમાજની સંમતિ અને કાંઈ નહિ તો સમાજનો અપરિણામ તત્ત્વવિધિની પાર્તિને અર્થે આવશ્યક છે જ.

સમાજશાસ્ત્રીઓ, ધર્મશાસ્ત્રી, લોકગીતના અગ્રણી કર્તાઓ, મહાકવિઓ, લેખકો અને ચિત્રકારો બધાએ જ પોતાની પ્રતિભા આ સંસ્થાને સુદીપિત કરવા પાછળ ખરેખરી છે. મિત્રમિત્ર દેશના અને મિત્રમિત્ર કાળના વિવાદવિધિ જો એકજ થઈ હોય અને એના રહસ્યનું અધ્યયન હવે હોય તો દેશના આવીરે દરેક વિધિ એ જવામાં નાનકડું પણ માવનામાં સૂંઝ મહાકાવ્ય જ છે. એ બધાં મહાકાવ્યો ચિત્રિત કરવાનું જો તે તે દેશના ચિત્રકારો માથે લે તો પરિણામે એક વિશાળ ચિત્રશાળા આપણને વસાવવી પડે. આવા ચિત્રકારોનું જો ક્યાં યે મોટું સંમેલન થાય તો એમાં શ્રી હનુમાચીને અવશ્ય આમંત્રણ મળવાનું. આપણા ધર્મશાસ્ત્રીઓ અને ધર્મશાસ્ત્રીઓ તત્ત્વવિધિ પાછળ જે કાવ્ય રચ્યું છે તેનું તેમણે અધ્યયન કર્યું છે એમ ન હોવાનું. તત્ત્વવિધિની કોળીકોળી સુરંગી ખુબીઓ અને એમાંથી નીકળતી વિધિવિધિ અને આદલાવક સુવાસ વ્યક્ત કરવાના પ્રયાસ એમણે કર્યો નથી. પણ આજના મુજરાતના વાંપતજીવનના પ્રારંભમાં પતિપત્નીના હૃદયમાં જે મંગલ માવના સૂછે છે, જે આશાઓ અને આશંકાઓ સેવાય છે, જે મનોરાજ્ય રચાય છે અને જે સંકલ્પ દલાવાય છે તે બધા અવિદ્યુલ પછીની પોતાની પ્રતિમામાં બોલીને સુમંગ રૂપે એમને અર્પી વ્યક્ત થઈ છે.

તમ દ્વારા જીવનકમળ સુધે છે અને ખેતિ છે, અને આદર્શની જ્યોતિની સન્નિધિથી જ વિવાદસંબંધ શુભ અને કલ્યાણકારી થાય છે. એ હનુમાચીની કલ્પના એમણે લગભગ દરેક ચિત્રમાં અનેક રીતે આપણાં મન સુપર દસાવી છે. પહેલું જ ચિત્ર 'રત્નેદુદ્રા' તરીકે. આપણામાં અથવા પાશ્વત્ય તત્ત્વવિધિમાં એકબીજાનો દાઢ કાલવાનો એ વિધિ હોય છે તેવા અર્થો ન બતાવતાં હૃદયકમળ બનેએ મળીને દાઢમાં લીધું છે. બન્ને પ્રેમથી એટલાં બધાં પાસે આવી ગયાં છે કે એક જ કમળ બનેના હૃદયને પ્રખરપણે વ્યક્ત કરે છે. અનંત આકાશના પ્રતીક તરીકે માથે ચંદ્રવે તાણેલો છે અને એ આકાશ સુધી માથાથી પ્રેમજ્યોત પહોંચાડીશું એ સંકલ્પથી એક યુવક અને એક યુવતી પાસે આવ્યાં છે. યુવકે પોતાનાં પરાક્રમનું અધિમાન અર્પી દેાડ્યું છે અને યુવતીએ લગ્નજાનો કવચ સુતાંત્રી વીધો છે. પ્રેમ આગળ યુવક નમ્ર બન્યો છે. યુવતી નિર્મયબની છે, અને આવાં એ બન્ને એક રત્નેદુદ્રામાં સમાજી જાય છે. આવા સંબંધને દરેક હૃદય, વગર માગે, આશીર્વાદ આપવાનું જ.

વાંપતજીવનનાં વિવા-સ્વપ્નો—આ ચિત્રમાં યુવતી તો દલે તદ્દન ખુશી જ બની ગઈ છે. એકબીજાએ એકબીજાને હૃદયનું અર્પણ તો કર્યું, રત્નેદુદ્રાએ પોતાની માન્યતા તો સ્વીકૃતિ કરી, પણ સમાજની સાક્ષિમાં એ સંબંધ દલી નોંધાયા નથી. હૃદયથી તો યુવતી પત્ની બની ગઈ છે, છતાં સમાજ આગળ એ હુમારી જ છે. આવા સંધિકાળમાં કલ્પનાનું રોમાંચક સામાજ્ય વૈભવની ટોચે પહોંચે છે. માવનાઓ અને આશંકાઓ પક્ષીની પેડે આકાશમાં એવાં તો સુખનો લ છે કે સામાજિક આદર્શના શિખરથી યે સુવાં પહોંચી જઈશું એવાં એને આત્મવિશ્વાસ હોય છે. દુનિયા હોદાર છે, દુનિયાનો અનુભવ વિપ્લવ હોય છે, મોટામોટા ઘટના પણ ઘટે છે અને વિપ્લવ થઈ જાય છે, પણ તેથી શું? એ તો દુનિયા છે. અમારો પ્રેમ દુનિયાને કીરીતે દુનિયાને વટાવી દેશે અને મનુષ્યસમાજે નહિ કલ્પેલા એવા સુખ આદર્શોનો અનન્યવાર કરશે એવાંએવાં શુભ મનોરાજ્યો એ જ જીવનનો સર્વોચ્ચ રસ છે.

અપોરાગીથી જે ધરીની રાહ જોતાં હતાં તે ધરી અને આવી ગઈ. જનસમાજે એ વંપતીને પાસે પાસે બેસાડ્યાં. આદર્શની પંચવિધ વીપજ્યોતિઃ પોતાના પ્રકાશ પર જોડમાં ફેલાયો, આશીર્વાદનાં પુષ્પો પતિપત્નીને મળી ગયાં. એક સ્વતંત્ર બને બંધાયાં. દલે એ સંબંધ દલ થયા, શુભ થયા. એ દલે અવિચ્છિન્ન રહેશે અને સમાજને આશીર્વાદરૂપ નીવડશે. પ્રેમ સ્વ-માવસુમંગ છે, શુભ છે, પણ આદર્શથી તો એથી યે સૂચો છે. એ વીપના પ્રકાશમાં જીવન કૃતાર્થ કરીશું એવાં સંકલ્પ કુટુંબ અને અગ્રણ માથે ચતાવીને પતિપત્ની કરે છે અને સમાજ તેથી પ્રસન્ન થાય છે.

• મૈત્રી તો બંધાત્રી, સમાજના આદર્શીય બન્યા, પણ જે વિધિથી તેજારી વર્ષ થયાં આપણા પુનર્જીવનના આત્મા તે જ વિધિ પ્રમાણે અસ્તિ, પૂર્ણ હુંમ, સ્વરિતક અને હોમને સહીત રાખીને પરબીએ ત્યારે જ અનંત પેઢીઓના જીવનપ્રવાહ સાથે આપણો સંબંધ જોડાય. તમે એટલે મૂળકાલ સાથેનું સંગઠન, વર્તમાનકાલનું સંવર્ધન અને ભવિષ્યકાલનું સર્જન છે. વેદકાળથી ચાલતા આવેલા વિધિથી જ એ તુષિતર થયો શકે છે. આજે બેસે અઠ્ઠીજાનાં ઝુપારીયાનાં છેડા બાંધી લે છે. આજે જ એ બેદરેથી છે. હૃદયની ગુમ માવના હઈ છે, કે આ પ્રંધી કેવળ વિધિમાન છે. વિધાતા યથાશક્તિ એ દેવદંડથીનું કાવચનું પ્રતીકે જીવનું, જાગનું, કાલું કાલું બોલનું, અને કપાટાંધર વધનું એવું એઠ્ઠીજાના પાઠામાં મુકશે. પાતિપત્ની અહીં સમપત્ની માટે તૈયાર થયાં છે. માળસને—પ્રમાદી અને ક્રૂતાવળ માળસને, ધર્મ હડે છે: સાત વાર વિચાર કરો, સાત પગલાં મેરતાં સુધી વિચાર કરો, જે નિબળને વળગી જીવનપાનાનાં સાત પગલાં મથ્યાં તે સંકલ્પે આજીવન નમાવે, શોમાવે અને જૂતાથે થાઓ. સમપત્ની એ સદજીવનનો સંપૂર્ણ સંકલ્પ છે, એથીયુક્ત યાત્રામાં એ સુરસ રીતે વ્યક્ત થાય છે.

દેવે બને એઠ્ઠીજાના વિચાર નથી કરતાં. ઓતપ્રાંત થયો એક થયા પછી એઠ્ઠીજાનો વિચાર ને શો કરેલા? દેવે તો એકલાં એકલાં જ જ્યોતિ પ્રગટાવી શક્યાં ન હતાં તે એકપ થવાથી અનના દાસમાં આવી ગયો છે. એ જ્યોતિનો સંગઠ પ્રકાશ આપ્યા વિશ્વને અર્પણ કરેલા અને પોતાનું જીવન આખા વિશ્વ માટે જ્વાળાકાંડી બનાવવું એ જ દેવે જીવનકાર્ય થાય છે. જીવન સંપૂર્ણ છે, વિશ્વસંવામાં જીવન અર્પણ કરવું તેમાં જ આનંદની પરિસ્થિતિ છે, એ સંદેશો જાતજાતનાં વર્તુલ આપળને અનેક રીતે સમજાવે છે. અને એ સંદેશો સાંભળીને જ વંપતી હડે છે:

એ પૂર્ણમદ: પૂર્ણમિદે પૂર્ણાંત પૂર્ણમુદુચ્યતે । પૂર્ણમ્વ પૂર્ણમાદાય પૂર્ણમેવાવશિષ્યતે ॥

આ વિશ્વ પૂર્ણ છે. અમારે વૈવાહિક જીવન પણ પૂર્ણ છે. એ પૂર્ણમાંથી જ—વિશ્વની પૂર્ણતામાંથી આ અમારે પૂર્ણ સદજીવન બનાવવામાં આવ્યું, કૈપર કિચકવામાં આવ્યું, છતાં એ કારણે વિશ્વજીવનના પૂર્ણત્વમાં કશી ક્ષુલ્પ નથી આવી. અમારે વૈવાહિક જીવન સ્વાર્થી અને સંકુલિત થાય ત્યારે જ વિશ્વજીવનને ખોટા જણાય ને? પરબીને અમે થોડા જ સમાજથી નોખાં પડવાનાં હતાં? અહમાં થવાનાં હતાં? અમારા સદજીવનથી વિશ્વજીવનની સમૃદ્ધિ જ થવાની.

વિવાહ એટલે શિવ-શક્તિનો સંયોગ. જીવનની પ્રેરણાને પૂરાણકારોએ શક્તિ તરીકે ઓળખાવી છે. જીવનના સંકલ્પને શિવ તરીકે વર્ણવ્યા છે. નર અને નારી જ્યાં સુધી એકાંકી છે ત્યાં સુધી તેઓ અપૂર્ણ છે. પોતાના જીવનમાં બન્ને તત્ત્વોને એ ઓતપ્રાંત કરશે ત્યારે તેઓ સંપૂર્ણ થશે. અપૂર્ણ વાણીમાં અને અપૂર્ણ જ્વળનામાં એ ઓતપ્રાંતપણું વ્યક્ત કરેનું અશક્ય છે પણ બન્ને મળીને જ એક અર્તિ થાય છે. તે વ્યક્ત કરવા માટે કવિઓએ અને ચિત્રકારોએ શિવ-શક્તિ-સંયોગ રૂપી અધનારીનંદશરની જ્વળના કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. એ શિવશક્તિસંયોગ રૂપી મદાંગલમથી દેવતાની રુપાસના એ જ વૈવાહિક જીવનનું સામાન્ય છે. શિવ-શક્તિ રૂપી પરમેશ્વરના વરદ હસ્તે એ જીવનને અમૃતવાન આપે છે.

દેવે આ નિર્મય યુગલ જીવનપાનાનાં અનંત પગથિયાં ચડવાને તૈયાર છે. જ્યાં એઠ્ઠીજાનો આધાર છે, એઠ્ઠીજાને એઠ્ઠીજાથી પ્રેરના મળે છે. ત્યાં ગમે તેવો પવન વાય તો યે પગ આંકડવલો પડવાનો નથી. અંધ ને અંધ એ ચડતાં જ જવાનાં અને પોતાની પાછળ સરાસિત પુષ્પો મુઠાં જ જવાનાં. “અન્તિપક્ષમાં આ બધી માવના સમાએતી છે. અહીં વંપતી આદર્શની વિશાએ આગળ ધસતાં જાય છે. આપમે પાછળથી એમનાં શુભ કાર્યોં જોતા જઈએ અને પ્રસન્ન થઈએ એનું કોયુલ કરીએ છીએ.

દરેક વિવાહ આવી જ બધી માવનાઓ સેવા અને દરેક વંપતીને વિવાદના પ્રારંભમાં, વિવાદના સુદૈર્ઘ્ય મધ્યમાં, અને વિવાદની અંતિમ પર્ણતામાં એ જ્વાળાની પ્રાપ્તિ થાઓ એ જ આશીર્વાદ.

વ્રતાર્થે ચાલકુળ કાલેલકર





સસપદી

વૈ વૈવાહિક જીવનના આદર્શો સસપદીમાં સંપૂર્ણ વ્યક્ત થાય છે. જીવનનો આદર્શ સૂચો અને સૂચો બનાવવાની મહેનત કરનાર લોકોએ સસપદીના મંત્રમાંથી અનેક સારસારો અર્થ કાઢવા છે તે બધા સાચા છે. રચીકારના હેતુ છે. પણ તે બધાનો આધાર એ મંત્રોના સીધા શબ્દાર્થે અપર રચાએલી છે:

૧ 'હ્રીં એક શિશ્ન એકપદો મય. સા. માં અનુવતા મય.' વૈવાહિકજીવન ચલાવવા માટે પતિ-પત્ની બન્નેમાં અત્યાદ જોડોએ છે. એકબીજાને પ્રેરણા આપતું ચૈતન્ય જોડોએ છે. સર્ગાવદાલો, શિષ્ટ મિત્ર, અતિશિ-અન્માત્ર, ગદી અને બાલકો, નોકરચાકર અને બીજાં આશિનો બધાનો આધાર ગૃહસ્થાશ્રમ અપર છે. માટે ધરની સમૃદ્ધિ સદા વધારવા માટે પતિ-પત્નીએ હમેશ તૈયાર રહેવું જોડોએ. એમાં પણ કમાણી કરવાની જવાબદારી પતિની છે, અટલે સુખદુઃખમાં પોતાનો અત્યાદ ટકાવવા માટે એ પોતાની પત્ની પ્રાસેથી સદાવતા માગે છે. પુરુષાર્થ કરવાની જવાબદારી મારી છે પણ તારી સદાવતા હમેશ જોડોએ છે. જીવનયાત્રામાં ઠાંટા આવશે, કળેટા આવશે, માટે હું આગળ ચાલીશ, તું મારી પાછળ પાછળ આવજે. હું જે વસ્તુ પાછોશ તે તું પણ પાછળ. આપણો આદર્શ એક રહેશે. તેથી જ આપણું જીવન એક રૂપ થશે. એમ કહી પતિ સસુન્દ્યામી પરમાત્માને આર્થના કરે છે કે તે પતિ-પત્ની બન્નેને દોરે.

'શિશ્ન' એટલે પ્રેરણા. એને જોરે જ ઘરસંસારનું માર્ગ ચાલવાનું.

૨ 'હ્રીં સૂચે દિપદો મય.' સૂચે એટલે શક્તિ, શારીરિક સામર્થ્ય. વિવાહસંબંધથી શારીરિક નેમ જ બીજી શક્તિઓ વધવી જોડોએ. મોટા કુટુંબનો માર અપાડવા માટે બન્નેમાં સર્વ પ્રકારની તાકાત આવરણ છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં પરસ્પર આકર્ષણ સાથે એકબીજાની શક્તિ વધારવાની પ્રવૃત્તિ પણ હોવી જોડોએ.

૩ 'હ્રીં તપસ્વિપાયા ત્રિપદો મય.' વિવાહનો ત્રીજો આદર્શ તે ધનધાન્યની સમૃદ્ધિ. ગૃહસ્થાશ્રમ અપર યજ્ઞધર્મ, વાગ્દેવ્ય અને સત્યનામ ત્રણ આશ્રમ કલ્પલે છે, એટલા માટે દરેક ગૃહસ્થોએ ધનધાન્યની સમૃદ્ધિ માટે પ્રયત્ન કરવો જ જોડોએ. જેમ ધનધાન્યની આવરણતા છે તે જ પ્રમાણે જ્ઞાન, કૌશલ્ય અને દરેક જાતના શુભ સંસ્કારોની આવરણતા પણ છે, એ બધા માટે કુટુંબીઓએ હમેશાં પ્રયત્નવાન રહેવું જોડોએ.

૪ 'હ્રીં મયોમન્યાય ચતુષ્પદો મય.' જે લોકો માને છે કે વિવાહ એ હેતુક અન્યોન્ય સુખ માટે જ છે તેમણે જાણવું જોડોએ કે પરસ્પર પ્રેમની સૂરી લાગણી, બધી જાતનું સામર્થ્ય, નેમજ ધનધાન્ય અને જ્ઞાન-કૌશલ્યની પ્રાપ્તિ એટલું મેળવ્યા પછી જ અને આ ત્રણે વસ્તુની જોગવાઈ અને જદિ કથી પછી જ માનસ સુખની કામના કરી શકે અને તેને પોતે પણ થકી શકે છે. વિવાહના સાત અંકમાં સુખસમાધાનને મધ્યસ્થાને મૂક્યું છે.

જેમ ત્રિવિધ તૈયારી કથી પછી જ સુખ મોગવવા માટે માનસ તૈયાર થકી શકે છે, તેમ એ સુખમાંથી ત્રણ જાતનાં શિષ્ટ પરિણામ નીકળવો જોડોએ.

૫ 'હ્રીં પ્રજામ્પ: પંચપદો મય.' પ્રજા એટલે સંતાન અને સમાજ. એમના દિલને માટે ગૃહસ્થાશ્રમ હોવો જોડોએ. વિવાહનો સંતાન સંસ્કારી હોય, હેતુકારી હોય, તે જ માળાપોને કિલ્લોટમાં અને પરલોટમાં, કૌટુંબિક જીવનમાં નેમજ

સનાતન સામાજિક જીવનમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત થતી શકે. અપનિવદમાં હતું છે કે જે સંતાન સરમ હેઠળાએલાં હોય તે જ માથાપાને અને બીજા પિતરોને અત્તમ લોક મેળવી આપે છે. એમને સદતિ અર્પે છે. પુત્રે અનુચિત લોકને આહુ :

આના પછીનો આદર્શ વેવાલક જીવન માટે અત્યંત આવશ્યક છે. એ આદર્શ સંચવાય તો જ તરૂજીવનની સંઘળતા સ્થાય અને એની સુવાસ આખર સુધી રહે.

૧ 'હું કાનુમ્ય: પદુપદી મય.' વર્તમાં જેમ એક પાડી એક એવી હ નસુત્રો આવે છે અને આખી સદિ એ નસુત્રુ પરવે પોતાના જીવનમાં ફેરફાર કરે છે. તેમ જ પતિપત્નીએ પણ જીવનની નસુત્રુ એમએમ કરે તેમનમ એકબીજાને અનુકૂળ થતું જોડાએ. વેપારવહેવારમાં મળ કરારને જ વળગી રહેવાની વાત હોય છે. ખ્યારે આમાં એકબીજાને અનુકૂળ થવાની વાત છે. વાળપલના રમતિવાળપલામાં એકબીજા સાથે જેમ બંને મળી જાય છે તેમ જ પ્રોદ થતાં વેત એકબીજાની પ્રોદ રસિકતાને અનુકૂળ થતી જાય છે. આના પછી જીવન સમુદ્ધ થતાં થતાં એકમાં આપે પ્રેમીરતા આવવાલાગી છે તરત બીજાએ પણ એને અનુકૂળ પ્રસન પ્રેમીરતા હેળવવી જોડાએ. મંહવળ વખતે જ ધોરજ આપે, વુખ વખતે જ સાતન આપે, પરાક્રમ કરવાના પ્રસંગ આવે ત્યારે જ પ્રોત્સાહન આપે. વિર્જેધમાં મુલિતા વ્યક્ત કરે, અને ધર્મોચરણમાં પૂર્ણ રીતે સાથ દે તે જ સદ-ધર્મેચારિણી છે. અને ખ્યારે જીવન પરિપક્વ થતાં એક વિરક્તિ અનુમદે ત્યારે વાનકુખ પરમદસને એમનાં પત્ની સારવામાતા અનુકૂળ થતાં તેમ મોક્ષમાર્ગે પણ પત્ની સાધનાસહચરી થાય તો એ વિવાહનો પરિપૂર્ણ અર્થ થયા ગણાય.

૭ 'હું સખા સમપદી મય.' આખા જીવનમાં જેને અનુસરણ જ કરવાનું છે, તે અનુયાયી છે યુવાન તરીકે ગણાત્રી જવાની બીજ રહે છે. તે દુર કરવા માટે વિવાહનો સર્વેશ્રેષ્ઠ અને ચરમ અદ્વિત પરસ્પર સમાનતાવાળા સખ્યનો છે, એ આમાં સિદ્ધ હતું છે. સખ્ય અથવા સમાનતા એ કોઝીનો અધિકાર નથી. ખ્યાં એક છે ત્યાં સમાનતાની જિદ્દ હોત્રી જ ન શકે. સખ્યના મળમાં પરસ્પર આદર અને મક્તિ હોતાં જોડાએ. પતિએ પત્ની સામે વ્યામિમાય ન હેળવતાં, વ્યવહારમાં મુરુબો-પણું એની પાસે આવેલું હોય તો, વે મહતવી ત્રતિ જ ધારણ કરતી જોડાએ. આમ પરસ્પર એકબીજાના અપાસક થવાથી જીવનમાં અપરિશેષ આનંદ તો પ્રાપ્ત થાય જ છે, પણ અખંડ સહવાસ હોવા છતાં કોઝી પણ વખતે એ સંબંધમાં વાસી-પણું આવતું નથી. શાક છે હેરાળા યડતો નથી. અપા રોજ રોજ આવતાં છતાં જેમ પોતાની પ્રસનતા જાહેર છે તેમ વિવાહમાં પણ નર્મતાનાં આકર્ષણો અને નર્મનર્મું સમવાળ અખંડ મળ્યા જ કરે છે. આથી નિત્યમનનતા, પ્રસનતા અને જીવતી માંતિ જે સંબંધમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે તે સંબંધ જ સાચો વિવાહ છે. એમાંથી જ બધી જાતાનાં જ્ઞયાળ સરે છે. વિવાહસંબંધ આદિ, મખ્ય અને પરિમતિ વમે સ્થિતિમાં સુખમય, શાંતિમય અને જ્ઞયાળમય કરી શકાય છે.

આવે આદર્શ સેવનારી પત્ની સેવા દારા, નમ્રતા અને પ્રસનતા દારા હેવળ પતિને જ નંદિ પણ સાયસસારાની, નાંધેદ મોજાઓની, બધાંની માનીતી સામાની થતી જાય છે અને એના વાતાવરણને સીધે મળુખ અને દેવ બધાજ સંતુહ થાય છે.

દક્ષાત્રેય ચાલકૂળ કાલેલકર





લક્ષ્મીવિધિનું નવસંસ્કરણ

સંવાદી અને મધુર શબ્દચલનના ગાળાના માટે લક્ષ્મી સકળતા જરૂરી છે. જે વાક ઉપર જીવનની ઐક્યિકતાના અવલમ્બી રહે છે તે વાક પોતે જ જીવનરૂપ છે; જીવનસાતત્યની દૃષ્ટિએ ફેટલો લય ચોક્કસ છે તેટલી જ ઉત્પત્તિ ચોક્કસ છે. જીવનના ગંભીરતા અને સન્મનના આ પ્રસંગને આપણા પ્રાચીનોએ પવિત્ર અને સુગમ ભાવનાઓ સાથે સાંકળ્યા છે. આપણા લક્ષ્મીવિધિનાં તત્ત્વોને તપાસતાં એટલું તો જરૂર સ્પષ્ટ થાય છે કે આપણી લક્ષ્મીભાવના બ્યવહારુ નેચર ઉપર આધારીયુક્ત હતી. વસ્તો એક હેતુ પ્રત્યેત્પત્તિ છે એમ સમજીને આપણા પ્રાચીન સમજાને એવી વ્યવહારુ જરૂરિયાત સ્વીકારી હતી, તો એનો મુખ્ય હેતુ વસ્તુઓનાં માનસિક એકત્વ તેમજ સમ્યક છે એમ પણ તેણે કહ્યું હતું હતું. લક્ષ્મી તે એક જીવનનો કરાર તો છે જ, પણ એ કરારની રૂતિને તદ્દન ગોળી બનાવીને નૈનિક અને આધ્યાત્મિક સંવાદ ઉપર જ મુખ્ય ભાર મૂકીને આપણા લક્ષ્મીવિધિએ સમગ્ર પાવિત્ર્ય જાળવી રાખ્યું છે. આ સુગમ ભાવનાને અને આ પાવિત્ર્યને સમજીને આપણે પણ આપણે આપણા લક્ષ્મીજીવનના આદર્શો સેવી શકીએ એવી દૃષ્ટિથી હું લક્ષ્મીવિધિનું આ નવસંસ્કરણ અહીં સમજવું છું.

જૂનામાં જૂનાં શુદ્ધસત્યથી માંડીને આવજના માગાન્ય સાક્ષુ લક્ષ્મીવિધિના સ્વરૂપને તપાસનારો તરત જ સમજીએ કે જુદે જુદે વખતે ગોલવાના મંત્રોમાં પણ માનવદ સંજ્ઞા છે, તે પછી કરવાના વિધિની ગોળી વિગતો દેશકાળ સુગમ થયી હશે તે તો સ્વાભાવિક જ છે. અવ્યવસ્થા અને વિચારોને ‘ઉચ્ચાવચારો’ કહીને દેશદેશ મુજબ બદલા ગયે છે. આથી આપણે આપણે લક્ષ્મીવિધિની પુનર્નિર્માણ કરીએ તેમાં અસાધ્ય છે અનાય છે કશું જ નથી.

આપણા વિચારોની પ્રેરણાને મેં આગળના જગનાને, મારા મન મુજબ, અનુકૂળ થઈ પડે તેવો, આપણી ભાવના તથા પાવિત્ર્યને અને તેટલાં જાળવી રાખે તેવો અને આવજના કાયદાની દૃષ્ટિએ થોડું જળાય તેવો લક્ષ્મીવિધિ આ સાથે બેંટયો છે. તેમાં નીચેનો ક્રમ છે: પાણિચદલ, લાન્નહોમ, પ્રદક્ષિણીકરણ, સમપતી, સાક્ષ્ય અને શુદ્ધપ્રસ્થાન. આ બધાં તત્ત્વો આપણા પ્રચલિત લક્ષ્મીવિધિમાં હાજર હોય છે. આ દરેક પ્રસંગે ગોલવાના મંત્રો અને ત્યાં સુધી મેં તેના ને જ રચ્યા છે, પણ આ વિધિ હિન્દુમાત્રને-અર્ધી ક્રમેને-સ્વીકાર્ય થાય એવા હેતુથી તેમાંથી નિષિદ્ધ વેદિક દેવતાને અનુલક્ષના ભાગે કાઢી નાખ્યા છે. ‘પાણિચદલ’માં ‘મમ ચિત્તે’નામે સ્નેહ માનવચલસત્ત્વમાં જ મળે છે, ‘સીત્તા’માં તદ્દિ. ‘શુદ્ધપ્રસ્થાન’ના અવસ્વીકૃત મંત્રમાંથી છેલ્લાં બે ચરણો તથા તેના પછી ગોલવા મંત્રો મેં તજી દીધા છે તેનાં કારણ એ મૂળ મંત્રો વાંચનાં જ સ્પષ્ટ થશે. સાદ્ય વખતે ગોલવાનું મેં પૂરું પાડ્યું છે. શુદ્ધપ્રસ્થાન સમયે આચાર્યના ગોમાં સુદક્ષો સ્નેહ એ સ્વયં અનુકૂળ છે એમ સમજીને મેં એને ત્યાં મુક્યો છે. આમ, અને ત્યાં સુધી મૂળ શુદ્ધસત્ત્વોને વફાદાર રહીને, આજે અસ્વીકાર્ય અને તેવાં તત્ત્વોને તેમાંથી ગાળી નાખીને આ લક્ષ્મીવિધિ હું વાચનાર સમક્ષ મૂકું છું.

અહીં નિષેધી લક્ષ્મીભાવનાને સ્વયં કરતાં કેટલાક ચિત્રો આપણા ઉત્તમ ચિત્રકાર શ. કન દેસાઈએ આપી રહ્યાં છે. તેની સાથે આ લક્ષ્મીવિધિને બેંટવાની ઉદારતા બતાવવા માટે હું તેમની પ્રશ્ની છું.

ડાહરરાય રંગીલાલસ મોકડ

લક્ષ્મીવિધિ

ઉચ્ચાવચારો પોતાને ત્યાં સહી અને સુન્દર મળકપ કરવો અને વર પરાજીત બાવે ત્યારે વરપક્ષનો થોડું આદરસ્તકાર કરીને તેના પક્ષવાળાને મળકપમાં બેસાડવો. પછી મળકપમાં વચમાં કે એક અનુકૂળ ખુણામાં વર, કન્યા, કન્યાદાતા, કન્યાદાત્રી તથા આચાર્ય એટલાં થોડાં આમન ઉપર બેસે. તેમની વચમાં, અને તો વેરી ઉગર, નહિતર કુપડમાં, નિર્મુળ આદિ અને તે ન અને તો દીવાની ત્યાંના રાખથી. પછી આચાર્યે જામા ધરને નીચેનું ગોલવું: જે શ્રોતાગ્રા. સાંભળે.

આને આમુકના પુત્ર આમુક નામના પડનું સમ આમુકની પત્ની આમુક નામની કન્યા માથે અગ્નિની અને નમાની સાક્ષીએ
સમે, જો-એ વિધિને તમે કર્યા એકવિંત આપલોકનો.

પ્રાણિમલ્લભુ: પછી મહાને પ્રમાણે સમય થવે કન્યાદાતાએ નીચેનું બેસીને કન્યાને વરનાં હાથ વરના વરના
હાથમાં, વરના હાથ ચત્તા રહે તેમ, મુકશે.

કન્યાદાતા: આને, આમુક ગામમાં, આમુક પૂર્વે, આમુક માથે, આમુક નિર્મિતે, આમુક વારે, આમુક સમયે, આમુકની
પૌત્ર, આમુકનો પુત્ર, આમુક ગૌત્રવાળો, આમુક અપરંકરાળો અને આમુક નામનો હું, આમુકના પૌત્ર, આમુકના પુત્ર, આમુક
ગૌત્રવાળા, આમુક અપરંકરાળા અને આમુક નામના હું વર, આમુકની પૌત્રી, આમુકની પુત્રી, આમુક ગૌત્રવાળી, આમુક
અપરંકરાળી, નમારે અનેલી મંમવિદી નેનું વરણ થઈ ગયું છે તેની આમુક નામની કન્યા તને આપું છું

તારે કન્યાદાતાએ પણ હું પણ આપું છું એમ કહેવું.

પછી તમે પાતાનો જન્મબા હાથમાં કન્યાનો જન્મબા હાથ લેતાં હું સ્વીકારું છું એમ કહી નીચેનું બેસવું:

સમ વતે જ હવેયે રણાત્ર

સમ નિલસતુચિત્તં તેડાત્ર ।

સમ યાજમેકમમ સુધમ્ય

પ્રજાપત્યૌ નિવુત્તવત્ સમમ ॥

ગુણમિ તે મૌઘગાત્ર્ય હસ્તે ।

મથા પત્તા જરદ્વિર્મથમ ॥

તારે પછી વળી તમે નીચેનું બેસવું:

કોડશત ? કન્નાદાત ?

કામોડશત, કામોડશત ?

કામો દાતા કામ: પ્રતિષ્ઠિતા

કામિતત્.

પછી તમે કન્યાને નીચે મુજબ કહેવું:

અગોડહમમિ સા તમ

સા તમમિ અગોડહમ ।

લૌરહે કૃષિતી તમ ॥

તાવેવ વિવહાવતે

તે યત્તુ જરદ્વિર્મથ:

મવિતો મેવિળ્લ સમાવસ્થામૌ

વરથેવ દાસ: કાતમ

દ્રાણ્યાન કાસ: કાતમ ।

તૌવેવ દાસ: કાતમ ।

મુજ દનો તું હવેયે અમાવતે,

મુજ ચિત્ત તુજ ચિત્તને સમાવે.

મુજ તારને એક અને તું લેતે,

પ્રમાવતિ મુજમાં તુંને વિષાલે.

મહું છું સૌભાગ્યમાદ લસને

હું પામિ સાહે તું સીધીયુ માલે.

કાણે આપી ? કોને આપી ?

કોને આપી, કાલેને આપી.

કામ દાતા, કામ પ્રતિષ્ઠિતા.

કામનું જ આ છે.

આ હું છું, ને તું.

ને તું છે, આ હું.

હો હું છું, પૃથિવી તું.

તેનાં આપણે બે પારખીએ.

દીર્ઘાયુ તારી અંતન થાય.

એકમેકને પ્રિય, પ્રકાશનાં.

સમાવાસનાવાળાં આપણે બે

એ વર્ષ સુધી ભેટાએ,

એ વર્ષ સુધી સાંભળીએ,

એ વર્ષ સુધી છતીએ.

સામ્યદાસ: પછી વરનાઓ પાતાનો આસને બેઠાં સહીને જ હાથમાં અક્ષત-પુષ્પ રાખતાં, પછી કન્યાએ નીચેનું બેસવું:

દને વામુપૂત્રે ત્વાજાનાવપન્નિકા ।

અમુપૂત્રાસ્તુ મે પતિરેષમત્ ક્ષાત્તેવા સમ ॥ સ્વાહા

દમાત્ર ત્વાજ નાવપન્ન્યામૌ સમુદ્વિકરણં તથ ।

સમ મુન્યે ન સેવદનં તવમિરનુમયતોમિત્તં ॥ સ્વાહા

બેલે છે નારી આનું આ મેળાઓ અંટારી આહી,

આમુપૂત્રાનું અને મારો પતિ, એવું અર્થો રીકે સ્વાહા.

અંહું છું અગ્નિમાં જાળે, સમુદ્વિકરણ તારી,

મારો મેળાદ તારથી થતો, અગ્નિ સ્વીકારતો. સ્વાહા.

આ એક મંત્ર કન્યા મેલતી હો એટલે બોલે 'સ્વાહા' કહીને આગ્રી કે હીંચીની બોલે ઉપર આશનપુષ્પ અંટમાં.

પ્રદક્ષિણીકરણ (કેરી): પછી વરકન્યાએ જીભાં થઇ હાથમાં હાથ રાખી આગ્રીની અથવા હીંચીની ચાર વાર પ્રદક્ષિણા કરતાં. પ્રદક્ષિણા કરતાં દરેક વખતે બંનેએ નીચેનો શાવતી મંત્ર મોઝવે:

ॐ તત્સવિતુર્વરેણં મર્ત્યં દેવમ્ય ધીમહિ ।

ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત ॥

સમપદી: પછી વરકન્યાએ પોતાનાં આયત્ને જીભાં રહેવું. ત્યાર પછી તેમણે એકબીજાના હાથ પરહીને મણકવમાં પડેલાં આદિ ન્યાં મેઠાં હોય તે દિશામાં એક પછી એક સાત પગલાં (બંનેએ સાથે) ભરવાં. દરેક પગને નીચેનું આશ્રવું:

હય પદપદી મય ।

પદમે પગને અભવતી થા.

કંઠે દ્વિપદી મય ।

ચીરે પગને બળવતી થા.

રાગચોપાય ત્રિપદી મય ।

ત્રીરે પગને ક્ષતપોષણવતી થા.

મયોમલયા ચતુષ્પદી મય ।

મેથે પગને સખવતી થા.

પશુન્યઃ પંચપદી મય ।

પાંચમે પગને પશુપ્રજિ(મતી) થા.

કમુલ્યઃ પટપદી મય ।

છે પગને કમલુ(સખા)મતી થા.

મયા સત્પદી મય ।

સાતમે પગને મિત થા.

સાક્રિય: ત્યાર પછી વરકન્યાએ મણકવમાં પડેલાં આદિ પાસે તેમના મારે રાખેલાં આસને આવીને મેલવું. ત્યારે આસામે નીચેનું મોલવુંક હો શ્રોતાઓ, સાંભળો. આજે અમુક ગામમાં, અમુક વર્ષે, અમુક નિધિએ, અમુક વારે, અમુક સમયે, આગ્રી તથા તમારી સાક્ષીએ અમુકના પુત્ર અમુકે તાપતા વરવું, અમુકની પુત્રી અમુક નામની કન્યા સાથે વિધિમર બ્રહ્મ થયું છે. હવે તમે વરકન્યાને આશીર્વાદ આપો, કેથી તેમનું ઝળન મધુર અને સેવાદી બને.

પછી વરકન્યાએ આયત્ને તથા ત્યાં મેઠેલાં અથાં વડિલાંને પ્રણામ કરવા.

[કન્યાપક્ષે આવેલાં તથા વરપક્ષની ઉપાદાગદિથી સત્કાર કર્યો હોય તો તે તથા મિત્રમંડળે અભિનન્દનાદિ વંદ કરું કરવું હોય તો તે આદી કરવું.]

ગુહ્યપ્રસ્થાન: પછી વરકન્યા ચક્રદાર પાસે આવીને જીભાં રહે અને ત્યાંથી વરપક્ષવાળાં કન્યાપક્ષની રસ્તે હો. પછી, પોતાના પક્ષનાં સ્ત્રીપુરુષો સાથે વર કન્યાનો હાથ પોતાના હાથમાં પરહીને પોતાને જે જગ્યા પ્રસ્થાન કરે ત્યારે આશામે દારમાં બેસીને તેમના ઉપર પ્રાપચશ્ચિ કરતાં નીચેનું મોલવું.

સ્માનતરેઃ કમલિનીકલિનેસ્મૃતિમ-

હો વધાનીનીચ સરે ઘુલ પાર દરૂ,

શ્લઘ્યાદુર્ભિમિતિમિતનાર્કમયુલતાયઃ ।

હો મથા માર તરથી રવિરશિમ તાપ,

મયાત્કુલોદયગેજા સુરેરેપુરસ્થાઃ

હો રેભુ ત્યાં કમલની કુમળી રડનની

શાન્તાનુકુલપનઘઃ શિવઘઃ પન્થાઃ ॥

હોવાયુ શાન્ત, અવકેલઃ શિવ પ્રથાન!

પછી વરપક્ષવાળાં પોતાને થેડ જાય.

સૌમાગ્યકુંકુમ

(પ્રથમ એ વાનનું ચિત્ર)

આ સૌમાગ્યસુંદરીની પ્રજાવતા અને પવિત્રતા, એની રેખાંશ મન્મથતા જ છે. આના ચિત્રમાં રેખાનું જે સામંજસ્ય છે તેનું તો હોઝી માગ્યશાળી કુટુંબમાં જ ખાવા મળી શકે છે. પ્રેમપૂત કુટુંબમાં હોઝી ગુલકની જેમ પાતાની સહજ સેવાથી આમું પાતાવરણ અર્પણિત કરે છે. અને આધેસાધે સ્વાસિત પણ બતાવે છે, તેથી જ રંગે આ મન્મથ આના ચિત્રના પાતાવરણને સર્જીવન અને માંગલ્યમય બતાવે છે. આથી મન્મથ તો બહુરેલી અગિમાં નોંધાવતા બધા માત્ર એટલા બધા સ્વામાવિષ્ટ લાગે છે કે જેમ પ્રજાશ પ્રજાજ નિમિત્ર એલાય થાય છે તેમ આ આંગે પ્રજાજ જાણે આના દુનિયાનાંનું પ્રમંગલ અંતાય થઈ ગયું છે.

આ બાળા પાંદલા છત્તી વખતે પાતાના સૌન્દર્ય છટાં પાતાના સૌમાગ્યનો જ વિશ્લેષ વિચાર કરે છે; તેથી એની મુખમુદ્રા પર અમિમાનની તુમિ તથી પણ સૌમાગ્યનું સમાધાન છે. સ્વહાસ સાથે પ્રજાંતનું પાતાવરણ પડે પાડવાની શક્તિ અરીસાની જ હોય છે. અથવા પ્રેમ પણ હઠી શકાય છે પ્રજાન્ન છતાં સહવાસનો આનંદ આપવાના કીર્મિયા અરીસા જ હઠી શકે છે. આમું પાતાવરણ વિશ્લેષપૂરક છે. અને એની એવર ચિત્રકાન્તી કૃપાથી સૌમાગ્યસુંદરીનું દિવિષ દર્શન મળે છે.

માથાના પાળની ઝૂમિએ અને હાથની આંગળીઓના પળીક જાણે પ્રજાંજાને તથા તથા પાર આપતા હોય એવું દર્શન આપતો પ્રજાજ ઝૂમું છઠી ચિત્રકારે ચિત્રની રિશરતા માંગી નાખી છે અને એનું સ્થાન સૌવતસદગ્ધ તરતનાને આપ્યું છે. પ્રજાંતના આવા દર્શનમાં અન્યથા તરતતા લાવવી મુશ્કેલ હતી. અરીસાવાળા હાથની આંગળીએ એવી તો આતિથ્યશીલ છે કે એ દર્શીઓના પ્રંદાગમાં જહી બેસવાનું મન વરેછને થાય. અને એ જ વખતે ક્ષવરને સેવવળી પણ મળે છે કે એ બાળાની પવિત્રતા અને પ્રસલતા બેનના પ્રસાવતની યોગ્યતા દર્શી તો જ એ સ્થાનની આશા કરી શકે.

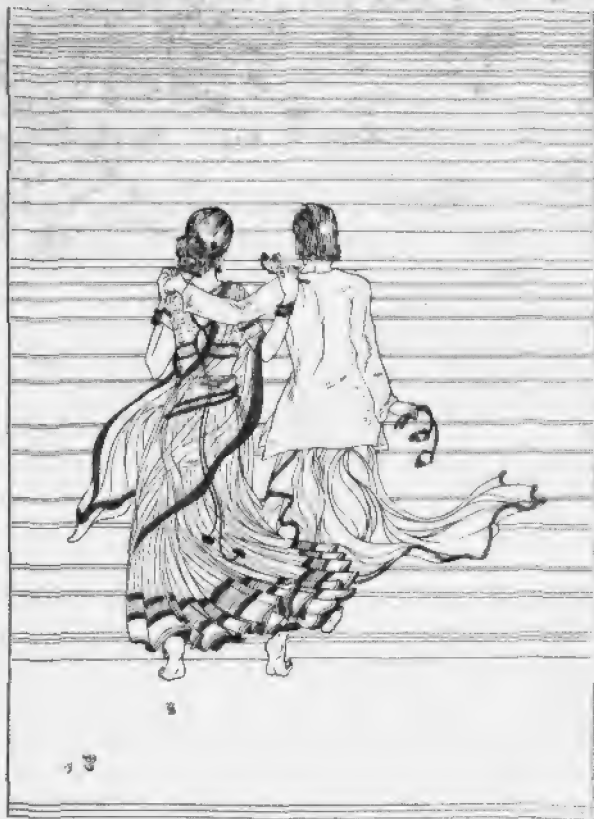
સૌમાગ્યસુંદરી પદેમાં વગર તો ચિત્રશય જ નહિ. પણ એ જો અડાવવાર ઘડી અગિમાં ખુંચી જાય તો આમું પાતાવરણ આમું જાય. અહીં તો માલા અને હાસનું કેવળ સંચન જ છે. છંદો પ્રજાંતનો મંગ ન થાય એટલા માટે નિઃતરબ્ધ રહ્યાં છે. હજી હાનમાં તરતનાં રંગો જ પાછાંરંગે છે કે જે આ સ્ત્રીરત તરતથી અંગીકાર થવાથી અને હૃતાધે થવાં છીએ.

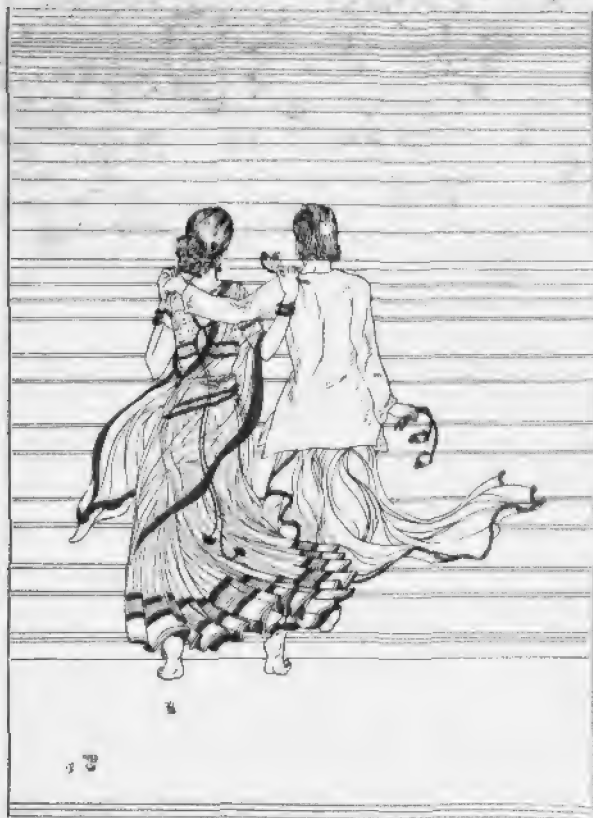
આમું ચિત્ર આશીર્વાદપ છે, અને જોનારના ક્ષવરમાંથી અધિકારપૂર્વક આશીર્વાદ મળવે છે.

દ્વાનિયે ચાત્રકુળ કાલેલકર



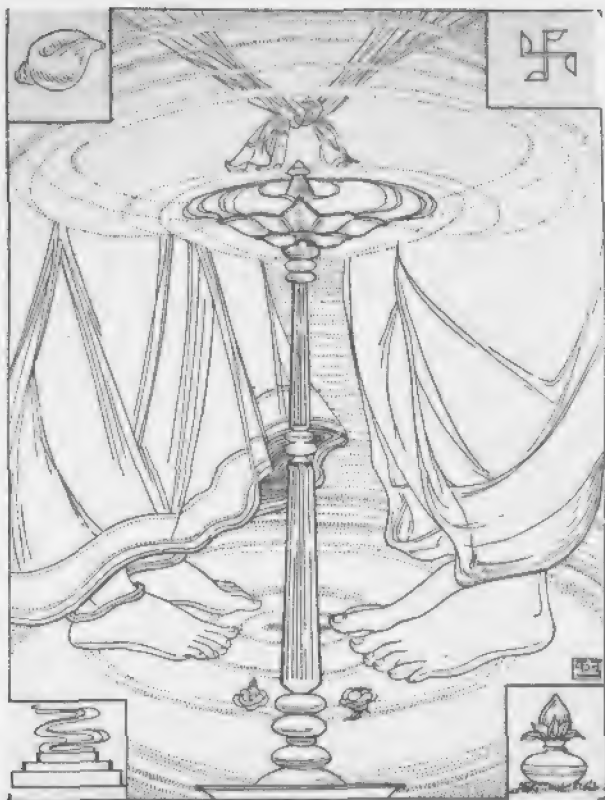


















પ્રણયમત્તા અને મંગલકામી
પ્રસન્ન અને ઉદ્વેગભર્યા
સૌમ્ય અને સૌંદર્ય

એવા વિવિધ જીવનભાવોની પરાકાષ્ઠાને રંગભરી રેખાચિત્રમાં
મૂર્ત કરતાં નૃત્યાલેખનોનું, આ જ કલાકારની કલમનું નવું આદ્યમ

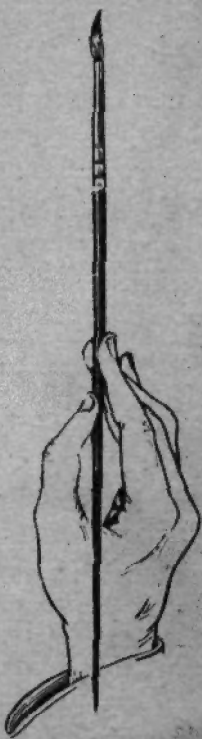


નૃત્ય રેખા
ચિત્રકાર કલ્પ રમણી

From the
Pen Pencil and Brush
of
KANU DESAI



NRITYA REKHA
LAGNOTSAVA
RANGA LAHARI
FOLK RITUALS
FESTIVAL OF LIFE
MANGALASHTAKA
GAYATRI
WATER COLOURS
MAHATMA GANDHI
INDIA'S PILGRIMAGE
SEVENTEEN SILHOUETTES



To be had from
Kumar Karyalaya Ahmedabad
D. B. Taraporevala Sons & Co. Bombay



